

УДК 343.9:343.71

О. О. Подобний, Д. М. Цехан

КОМПЕТЕНЦІЯ ПРАЦІВНИКІВ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ БОРОТЬБУ З КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКОЮ ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

Актуальність питання визначення компетенції працівників оперативних підрозділів, які здійснюють боротьбу з корисливо-насильницькою організованою злочинністю, обумовлена необхідністю подальшого реформування оперативно-розшукового та кримінального процесуального законодавства, передусім шляхом корегування їхніх прав та обов'язків, зафіксованих у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) та Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність» (далі – Закон «Про ОРД») [1; 2].

Постановка проблеми. Найбільш важливе місце серед суб'єктивних антикриміногенних факторів займають так звані фактори організаційно-правового характеру, що сприяють ефективному й цілеспрямованому впливу на злочинність із боку спеціально створених соціальних інститутів. Саме системно-структурний підхід використовується для аналізу сукупної діяльності правоохоронних органів держави, що ведуть боротьбу зі злочинністю. Центральним аспектом зазначеної проблематики є визначення компетенції працівників оперативних підрозділів, що здійснюють боротьбу з корисливо-насильницькою організованою злочинністю.

Постановка проблеми. Питання структурно-функціонального забезпечення оперативно-розшукової діяльності в науці стали планово досліджуватися приблизно наприкінці 60-х – на початку 70-х років минулого століття. Враховуючи концептуальні розробки проблем управління А.І. Алексєєва, В.Г. Боброва, Б.Є. Богданова, Д.В. Гребельського, О.Г. Лекаря, В.А. Лукашова, С.С. Овчинського, Г.К. Синілова, були сформульовані основи управління й організації у сфері ОРД, а згодом деталізовані за іншими напрямками як в докторських, так і кандидатських дисертаціях (В.М. Атмажитов, І.І. Басецький, І.О. Клімов, Б.П. Смагоринський, А. Б. Утевський).

Аналіз останніх досліджень. Проблему оптимальної оргструктурної побудови та компетенції оперативних підрозділів частково досліджували О.М. Бандурка, М.П. Водько, В.Л. Грохольський, О.О. Дульський, С.В. Петков, В.М. Плішкін та інші [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9]. Водночас необхідно наголосити на тому, що наукове розроблення зазначених питань залишається актуальною науковою проблемою.

Мета статті – визначити компетенцію працівників оперативних підрозділів, що здійснюють боротьбу з корисливо-насильницькою організованою злочинністю, запропонувати напрями її нормативно-правового вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Для успішного виконання завдань щодо виявлення, запобігання, припинення та викриття корисливо-насильницьких організованих злочинних угруповань, притягнення їх організаторів та учасників до кримінальної відповідальності працівники оперативних підрозділів відповідно до ст. 8 Закону «Про ОРД» наділені повноваженнями, частина з яких майже не зазнала

суттєвих змін у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України» [10]. Зокрема, ідеться про такі повноваження: опитувати осіб за їхньою згодою, використовувати їхню добровільну допомогу (п. 1); ставити в установленому законом порядку питання про проведення перевірок фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності й осіб, які займаються підприємницькою діяльністю або іншими видами господарської діяльності індивідуально, та брати участь у їх проведенні (п. 3); проводити операції із захоплення злочинців, припинення злочинів (п. 5); відвідувати жилі та інші приміщення за згодою їхніх власників або мешканців для з'ясування обставин злочину, що готується, а також збирати відомості про протиправну діяльність осіб, щодо яких провадиться перевірка (п. 6); мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників (п. 13); отримувати від юридичних та фізичних осіб безкоштовно або за винагороду інформацію про злочини, що готуються або вчинені, та загрозу безпеці суспільства й держави (п. 15); використовувати за згодою адміністрації службові приміщення, транспортні засоби та інше майно підприємств, установ, організацій, а так само за згодою осіб – житло, інші приміщення, транспортні засоби й майно, які їм належать (п. 16); створювати та застосовувати автоматизовані інформаційні системи (п. 18); звертатися в межах своїх повноважень із запитами до правоохоронних органів інших держав і міжнародних правоохоронних організацій відповідно до законодавства України, міжнародних договорів України, а також установчих актів та правил міжнародних правоохоронних організацій, членом яких є Україна (п. 20).

Водночас до окремих із повноважень, передбачених ст. 8 Закону «Про ОРД», що фактично є відповідними оперативно-розшуковими заходами, коментованим законом було внесено суттєві зміни:

– «проводити контрольну та оперативну закупівлю й постачання товарів, предметів і речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь» (колишня редакція п. 2); «проводити контрольовану поставку та контрольовану й оперативну закупку товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь. Проведення контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупок здійснюється згідно з положеннями ст. 271 Кримінального процесуального кодексу України в порядку, визначеному нормативно-правовими актами» (у новій редакції п. 2);

– «негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого або особливо тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, чи отримувати розвідувальну інформацію, у тому числі шляхом проникнення оперативного працівника в приміщення, транспортні засоби, на земельні ділянки» (колишня редакція п. 7); «негласно виявляти та фіксувати сліди тяжкого або особливо тяжкого злочину, документи та інші предмети, що можуть бути доказами підготовки або вчинення такого злочину, чи отримувати розвідувальну інформацію, у тому числі шляхом проникнення та обстеження публічно не-

доступних місць, житла чи іншого володіння особи згідно з положеннями ст. 267 Кримінального процесуального кодексу України» (у новій редакції п. 7);

– «здійснювати проникнення в злочинну групу негласного працівника оперативного підрозділу або особи, яка співробітничав з останнім, із збереженням в таємниці достовірних даних щодо їх особистості» (колишня редакція п. 8); «виконувати спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації згідно з положеннями ст. 272 Кримінального процесуального кодексу України» (у новій редакції п. 8);

– «знімати інформацію з каналів зв'язку, застосовувати інші технічні засоби отримання інформації» (колишня редакція п. 9); «здійснювати аудіо-, відеоконтроль особи, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж згідно з положеннями ст. ст. 260, 263–265 Кримінального процесуального кодексу України» (у новій редакції п. 9);

– «контролювати шляхом відбору за окремими ознаками телеграфно-поштової відправлення» (колишня редакція п. 10); «накладати арешт на кореспонденцію, здійснювати її огляд та виїмку згідно з положеннями ст. ст. 261, 262 Кримінального процесуального кодексу України» (у новій редакції п. 10);

– «здійснювати візуальне спостереження в громадських місцях із застосуванням фото-, кіно- і відеозйомки, оптичних та радіоприладів, інших технічних засобів» (колишня редакція п. 11); «здійснювати спостереження за особою, річчю або місцем, а також аудіо-, відеоконтроль місця згідно з положеннями ст. ст. 269, 270 Кримінального процесуального кодексу України» (у новій редакції п. 11);

– «встановлювати конфіденційне співробітництво з особами на засадах добровільності» (колишня редакція п. 13); «використовувати конфіденційне співробітництво згідно з положеннями ст. 257 Кримінального процесуального кодексу України» (у новій редакції п. 14);

– «створювати з метою конспірації підприємства, організації, використовувати документи, які зашифровують особу чи відомчу належність працівників, приміщень і транспортних засобів оперативних підрозділів» (колишня редакція п. 16); «створювати й використовувати заздалегідь ідентифіковані (помічені) або несправжні (імітаційні) засоби згідно з положеннями ст. 273 Кримінального процесуального кодексу України» (у новій редакції п. 17).

До компетенції оперативних підрозділів новою редакцією закону введено право «здійснювати встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу згідно з положеннями ст. 268 Кримінального процесуального кодексу України» (п. 12) – оперативно-розшуковий захід, який раніше здійснювався за дозволом керівника виключно на підставі відомчих нормативно-правових актів.

Натомість проігноровано право оперативних підрозділів створювати з метою конспірації підприємства, організації, передбачене п. 16 у минулій редакції закону, яке, до речі, закріплено як засіб, що використовується під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій під назвою «створення та використання спеціальних утворених підприємств, установ, організацій» у ст. 273 КПК України (2012 р.).

Новою редакцією ст. 8 Закону «Про ОРД» також передбачено порядок, відповідно до якого прийняття рішення про проведення оперативно-розшукових заходів,

подання та розгляд відповідних клопотань, проведення оперативно-розшукових заходів, фіксація та використання їхніх результатів, проведення цих заходів до постановлення ухвали слідчого судді та інші питання їх проведення регулюються згідно з положеннями глави 21 КПК України (2012 р.) з урахуванням особливостей, встановлених Законом «Про ОРД», щодо мети проведення оперативно-розшукових заходів, суб'єкта ініціювання та проведення цих заходів, обґрунтування клопотання про їх проведення та підстав для його задоволення слідчим суддею, використання результатів оперативно-розшукових заходів та інших питань, обумовлених специфікою мети їх проведення.

Прийняття рішення про проведення оперативно-розшукових заходів, які не потребують рішення слідчого судді або рішення прокурора, здійснюється керівником відповідного оперативного підрозділу або його заступником із повідомленням про прийняте рішення прокурора (курсив – О. П.). Негласне обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи, аудіо-, відеоконтроль особи, аудіо-, відеоконтроль місця, спостереження за особою, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, електронних інформаційних мереж, накладення арешту на кореспонденцію, здійснення її огляду та виїмки, встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу проводяться на підставі ухвали слідчого судді, постановленої за клопотанням керівника відповідного оперативного підрозділу або його заступника, погодженого з прокурором. Ці засоби застосовуються виключно з метою запобігання вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, якщо іншим способом отримати інформацію неможливо. До виконання окремих доручень у ході проведення ОРД можуть залучатися працівники інших підрозділів [2].

Ми позитивно сприймаємо намагання законодавця синхронізувати права оперативних підрозділів здійснювати конкретні оперативно-розшукові заходи, передбачені ст. 8 Закону «Про ОРД», із положеннями КПК України (2012 р.) щодо проведення відповідних негласних слідчих (розшукових) дій. Однак редакція такої синхронізації, з нашої точки зору, потребує доопрацювання. Зокрема неприйнятною ми вважаємо техніку законодавця, коли він застосовує словосполучення «згідно з положеннями статті <...> Кримінального процесуального кодексу України». Очевидно, проведення оперативно-розшукових заходів не може здійснюватися в повній відповідності до вимог КПК України (2012 р.), зокрема, з огляду на те, що вони проводяться в межах оперативно-розшукових справ, тобто до початку кримінального провадження, відповідно до нової редакції ст. 9-1, «щодо осіб, стосовно яких є дані про участь у підготовці до вчинення злочину, – до встановлення та фіксації фактичних даних про протиправні діяння, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України».

Зазначену тезу підтверджує необґрунтована заміна права оперативних підрозділів «встановлювати конфіденційне співробітництво з особами на засадах добровільності» (п. 13 у колишній редакції) на «використовувати конфіденційне співробітництво згідно з положеннями ст. 257 Кримінального процесуального кодексу України» (у новій редакції п. 14). Таке використання, прийнятне для слідчого в межах початого досудового розслідування, ніяк не замінює права оперативного

підрозділу встановлювати конфіденційне співробітництво з особами на засадах добровільності як початкового етапу його роботи з негласними працівниками.

У наведеному законоположенні також викликає подив необхідність під час ОРД повідомляти прокурора про прийняте рішення щодо здійснення оперативно-розшукових заходів, які не потребують дозволу слідчого судді або рішення прокурора. Якщо діяти за формальною логікою цієї норми, працівник, зокрема, повинен кожного разу повідомляти прокурора про прийняте рішення щодо проведення опитування громадян, як у його гласному, так негласному й зашифрованому видах тощо.

Також не відповідають вимозі однозначного трактування закону продемонстровані в зазначеній нормі конструкції законодавця щодо «врахування особливостей, встановлених Законом «Про ОРД», стосовно мети проведення оперативно-розшукових заходів, суб'єкта ініціювання та проведення цих заходів, обґрунтування клопотання про їх проведення та підстав для його задоволення слідчим суддею, використання результатів оперативно-розшукових заходів та інших питань, обумовлених специфікою мети їх проведення». Тим паче в наступній частині ст. 8 коментованого закону в його новій редакції чітко встановлено порядок ухвалення рішення про проведення оперативно-розшукових заходів, що суттєво обмежують конституційні права громадян.

Окрім того, відповідно до нової редакції ч. ч. 14 та 15 ст. 9 Закону «Про ОРД», оперативно-розшукові заходи, пов'язані з тимчасовим обмеженням прав людини, проводяться з метою запобігання тяжким або особливо тяжким злочинам, їх виявлення та припинення, розшуку осіб, які ухиляються від відбування кримінального покарання або безвісно зникли, захисту життя, здоров'я, житла й майна працівників суду та правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, припинення розвідувально-підривної діяльності проти України. Спостереження за особою, річчю або місцем, а також аудіо-, відеоконтроль місця може проводитися з метою встановлення даних про особу та про її зв'язки в разі, коли є факти, які підтверджують, що нею готується тяжкий або особливо тяжкий злочин, для отримання відомостей, які вказують на ознаки такого злочину, для забезпечення безпеки працівникам суду й правоохоронних органів та особам, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членам їхніх сімей та близьким родичам цих осіб.

Висновки. Розглянуті в статті положення дозволяють зробити висновок про те, що шляхи вдосконалення компетенції оперативних підрозділів із боротьби з корисливо-насильницькою організованою злочинністю вбачаються у внесенні таких змін до Закону «Про ОРД»: редагувати в ч. 3 ст. 7 зазначеного закону словосполучення «закінчує проведення оперативно-розшукового заходу», використовуючи ті ж слова в множині, що обумовлено необхідністю комплексного застосування оперативно-розшукових заходів під час документування та реалізації оперативних матеріалів; доповнити ст. 8 цього ж закону правами оперативних підрозділів на здійснення негласного отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження, контролю за вчиненням злочину у формах спеціального слідчого експерименту та імітування обстановки злочину, створення й викори-

стання спеціально виготовлених речей і документів, спеціально утворених підприємств, установ, організацій, а також встановлювати конфіденційне співробітництво з особами на засадах добровільності; віднести у сфері ОРД до компетенції керівника оперативного підрозділу дозволу на здійснення спостереження за особою, річчю або місцем та аудіо-, відеоконтролю місця; відмінити вимогу під час ОРД повідомляти прокурора щодо прийнятого рішення про проведення оперативно-розшукових заходів, які не потребують дозволу слідчого судді або рішення прокурора. Логіка докорінного реформування системи кримінального судочинства об'єктивно обумовлює необхідність прийняття нової редакції Закону «Про ОРД», який, однак, повинен урахувати вказані шляхи вдосконалення оперативно-розшукового законодавства.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. (станом на 10.06.2012 р. № 4651а-17) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
2. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-ХІІ в редакції Закону України від 13.04.2012 р. № 4652-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
3. Бандурка О. М. Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення / О. М. Бандурка. – Х. : Основа, 1996. – 368 с.
4. Водько Н. П. О соотношении негласных следственных (розыскных) действий и оперативно-розыскных мероприятий в Украине / Н. П. Водько // Оперативник (сыщик). – 2013. – № 1(34). – С. 6–12.
5. Водько Н. П. Структурно-функциональное обеспечение деятельности подразделений по борьбе с организованной преступностью : [учебное пособие] / Н. П. Водько. – М. : Московский институт МВД России, 1999. – 114 с.
6. Грохольський В. Л. Організаційно-правові засади управління спеціальними підрозділами МВС України по боротьбі з організованою злочинністю : [монографія] / В. Л. Грохольський ; за заг. ред. О. М. Бандурки. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. – 312 с.
7. Дульський О. О. Організаційно-правові основи діяльності спеціальних підрозділів по боротьбі з організованою злочинністю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 21.07.04 «Оперативно-розшукова діяльність» / О. О. Дульський ; Харківський національний університет внутрішніх справ. – К., 2003. – 19 с.
8. Петков С. В. Ефективний менеджмент в органах внутрішніх справ : [монографія] / С. В. Петков. – Сімферополь : Таврія, 2004. – 564 с.
9. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ : [підручник] / В. М. Плішкін ; за ред. Ю. Ф. Кравченка. – К. : НАВСУ, 1999. – 702 с.
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : Закон України від 13.04.2013 р. № 4652-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.

Анотація

Подобний О. О. Компетенція працівників оперативних підрозділів, які здійснюють боротьбу з корисливо-наслідницькою організованою злочинністю. – Стаття.

Визначається компетенція працівників оперативних підрозділів, що здійснюють боротьбу з корисливо-наслідницькою організованою злочинністю, як сукупність їхніх прав та обов'язків у сучасних правових умовах дії нового кримінального процесуального та оперативно-розшукового законодавства. Пропонуються напрями вдосконалення нормативно-правового регулювання компетенції працівників оперативних підрозділів, які здійснюють боротьбу з корисливо-наслідницькою організованою злочинністю.

Ключові слова: компетенція, оперативні підрозділи, корисливо-наслідницька організована злочинність.

Аннотація

Подобный А. А. Компетенция работников оперативных подразделений, осуществляющих борьбу с корыстно-насильственной организованной преступностью. – Статья.

Определяется компетенция сотрудников оперативных подразделений, осуществляющих борьбу с корыстно-насильственной организованной преступностью, как совокупность их прав и обязанностей в современных правовых условиях действия нового уголовного процессуального и оперативно-розыскного законодательства. Предлагаются направления усовершенствования нормативно-правового регулирования компетенции сотрудников оперативных подразделений, осуществляющих борьбу с корыстно-насильственной организованной преступностью.

Ключевые слова: компетенция, оперативные подразделения, корыстно-насильственная организованная преступность.

Summary

Podobnyy O. O. Competence of employees operating units to combat selfish and violent organized crime. – Article.

Competence of employees is determined by the operational units engaged in the fight against selfish and violent organized crime, as the scope of their rights and responsibilities in the current legal environment of the new Criminal Procedure and search laws. The directions of improvement of regulatory competencies of operational units engaged in the fight against selfish and violent organized crime.

Key words: competence, operational units, selfish and violent organized crime.

УДК 343.919:343.72:347.214.2

О. В. Дикий

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИСТОСТІ ЗЛОЧИНЦЯ У СФЕРІ ОБОРОТУ ЖИТЛОВОЇ НЕРУХОМОСТІ

Вивчення особистості злочинця є одним із найважливіших завдань кримінології й визначальною умовою для всебічного вивчення причин конкретного злочину та злочинності в цілому. Розробка цієї проблеми має велике теоретичне й практичне значення, адже за криміногенними якостями особистості можна говорити про вплив різних факторів, які тією чи іншою мірою стимулювали процеси її соціалізації або асоціалізації.

Дослідженню особистості злочинця присвячено роботи багатьох учених, зокрема Ю.М. Антоняна, О.М. Джужи, В.М. Дрьоміна, А.П. Закалюка, В.В. Голіни, А.Ф. Зелінського, А.М. Костенко, Я.Ф. Кузнецової, В.Д. Малкова, П.П. Михайленка, В.Н. Орлова, А.Б. Сахарова, В.О. Тулякова, А.М. Яковлева та інших. Не применшуючи значення розвідок цих науковців, варто звернути увагу, що авторами розроблялася загальна характеристика особистості злочинця, при цьому поза увагою залишилася особистість злочинців у сфері обороту житлової нерухомості. Частково цю прогалину у вітчизняній науці було заповнено працею Н.В. Павлової. Однак дослідження, проведені вченими в межах криміналістичної характеристики, не дозволяють повною мірою використовувати вказані результати в кримінології.

Метою статті є дослідження особистості злочинця у сфері обороту житлової нерухомості крізь призму її структури та проведення класифікації злочинців у цій сфері.

Незважаючи на масив наукових досліджень, у юридичній літературі існує дискусія щодо існування такого феномена, як «особистість злочинця», та його змістовної характеристики, а також структурних елементів особистості злочинця.